

VELKÁ DIDAKTIKA JANA AMOSE KOMENSKÉHO V MAĎARSKU

EVA VEJVODOVÁ-GABÁNYIOVÁ, Praha

Didactica Magna, vyšlá v roce 1953 v Budapešti v nakladatelství Akademiai Kiadó, je dílem maďarského komeniologa Györgye Geréba. Překlad sestavil na základě IV. svazku vydání Veškerých spisů Jana Amose Komenského, vyšlého v redakci prof. Jána Kvačaly; dále bylo použito původního českého textu i některých překladů. Komentáře a poznámky sestavil Geréb podle různých děl J. A. Komenského, použil také rozmanitých studií vztahujících se k němu.

Téměř 120 stran věnoval György Geréb rozboru filosofických a pedagogických názorů J. A. Komenského. Naše hodnocení Gerébovy práce a uvedení některých výňatků se týká především této části knihy, která má celkem 420 stran.

Kromě Velké didaktiky se autor zabývá i jinými díly J. A. Komenského, aby lépe seznámil maďarskou veřejnost se světovými názory, filosofií a pedagogikou Komenského. Hlavním cílem autorovým bylo probrat jednotlivé souvislosti s hlediska marxismu-leninismu. Seznámíme své čtenáře se základními myšlenkami Gerébova hodnocení Komenského.

Komenský, velký pedagog pokrokového měšťanstva, je název krátké předmluvy, kterou autor začíná takto: Komenský byl celým svým založením člověk pokrokového ducha, který daleko převyšoval svou dobu. Jeho světový názor, odpovídající době, je pln podivných protikladů. Nejpokrokovější, nejdůležitější a nejrevolučnější myšlenky se u něho mísí s přežitými, naivními a starými názory. A není na tom nic divného. Na hničícím, hroutícím se feudálním společenství XVI. a XVII. století se již rozvíjí raný kapitalismus. Komenský je ještě spoután feudalismem, přitom ale bystrým okem postřehuje požadavky nastupujícího měšťanstva. Neustále vidíme před sebou dva lidi v jednom těle: Máme před sebou na jedné straně theoretického chiliastu, který svými ideály chce vykoupit svět, na druhé straně reformátora, hlásajícího praktické zásady, politika a vychovatele. Do těchto protikladů můžeme vniknout jedině studiem historického materialismu. Předmluva končí takto: Ve skutečnosti každé počínání Komenského, každé jeho dílo, každá jeho reforma zviklávají ztrnulé reakční názory feudální ideologie.

Úvod je rozdělen na dvanáct kapitol. První kapitola je nadepsána *Demokratické tradice Českých bratří*.

Není v tom nic náhodného, že právě Komenský převýšil svou dobu a dal se do služeb pokroku. Patřil do sekty Českých bratří, v které žily demokratické tradice. Církev bojovala proti vědě, jež se zakládala na skutečnostech a myšlení, pronásledovala vědce a pokrokovou literaturu. »Revo-

luční postoj proti feudalismu se táhne celým středověkem.¹⁾ Po porážce revolučních husitů se v sektě Českých bratří objevily protirevoluční tendence. Tato sekta chtěla uskutečnit mírové spojení a bratrské společenství celého lidstva. Podle konstatování Frumovova snívala tato sekta o takové společnosti, v které by si byli všichni »rovni jako bratři a v které by vše bylo společné.«²⁾ O tom svědčí též dopis Komenského psaný roku 1659 Hartlibovi. Zasílá v něm do angličtiny přeložený referát o životě Českých bratří. Komenský z vyhnanství píše o bratrských koloniích v Maďarsku a Sedmíhradsku. Každá rodina žije ve společenství mezi sebou, a to ve společenství mírovém, nikoli »ozbrojeném«. Veliká většina z nich si vydělává svůj chléb řemeslem — ale žijí v pracovním a majetkovém společenství. Kuchyně je též společná.³⁾

Čeští bratři již od samých svých začátků věnovali velikou pozornost výchově dětí. Dokázali to i ve vyhnanství, není tedy náhodou, že Komenský v péči o mateřský jazyk a v správných pedagogických metodách viděl prostředek, jímž se přes každé rozptýlení ve vyhnanství mohou mládež a duchovní poklady českého lidu zachránit pro budoucí šťastnou vlast. Ve vyhnanství hleděli Čeští bratři na výchovu dětí jako na veřejnou záležitost a měli pověst výtečných pedagogů. Na rozdíl od pedagogiky tehdejší doby nepoužívali ve výchově ani násilí, ani nátlaku. V závěru této kapitoly píše Geréb, že demokratický odkaz a hluboká láska k vlasti měly vliv na Komenského názory o veřejném vyučování.

Druhá kapitola je nadepsána *Hodnocení poměrů na tehdejších školách*.

Základ k pokrokovému smýšlení Komenského nalézáme též v jeho trpkých vzpomínkách na mládí a na školu. Pro tehdejší poměry na školách byly typickými zjevy »výchova« bitím a ztrnulost dogmatické metody. Komenskému — a jistě i ostatním žákům tehdejší doby — byla škola místem utrpení. Odtud pramení jeho pokrokové názory, které směřují ke změně vyučovacích metod. Kritické stanovisko Komenského se objevuje v ostrém odsouzení tehdejší nesprávné pedagogické praxe v díle *Didactica Magna* i v ostatních jeho spisech. V knize »Primitiae laborum scholasticorum«, věnované Zikmundovi Rákoczi, píše: »... zdá se, že vše zdivočelo a že nikdy nebylo tolik žalob na zmatky vládnoucí na školách jako za našich dnů... Jejich osudem je, aby se narodily, vyvíjely se, vzkvétaly, pak zase zeslábly; odkázány na léčení někdy také umrou a nové přijdou na jejich místo...« Nikdo v této době neudělal tolik pro reformu škol, nikdo tak vytrvale nebojoval proti starému, prokletému školnímu systému jako on.

Universitní studia měla rovněž veliký vliv na vytváření pokrokových názorů Komenského. V Herbornu poznal Komenský pokrokový renesanční světový názor. Vědecké poznatky, které tam získal, a baconovská filosofie zanechaly v něm hluboké stopy. Duch herbornské university znamenal

1) B. Engels: Německá selská válka.

2) Doc. C. Frumov: Velikij pedagog demokrat. Učitel'skaja Gazeta 15. listopadu 1950, č. 91, str. 4

3) L. Patera: J. A. Komenského korespondence, 1892, str. 211—212.

tehdy pokrok, a tak nejedna pokroková didaktická myšlenka a pedagogická zásada Komenského se tam zrodily.

Základní náboženskou a zároveň gnoseologickou zásadou Komenského je, že svět je dílo stvořené Bohem, a že je tedy člověk může poznat. Člověk sám je část přírody; tudíž materiální skutečnost. Theoretické smýšlení Komenského je tedy v podstatě metafysické a má biblický podklad, jinak však stojí na reálných mechanicko-materialistických základech.

Třetí kapitola se nazývá *Myšlenka pansofická*. Na jejím začátku píše Geréb o pansofických cílech Komenského a cituje jeho nejzávažnější myšlenky z »Via lucis«. Dále ukazuje, jak v uskutečňování jeho cílů vyšel Komenskému vstříc Hartlib (vydal totéž Komenského dílo pod názvem »Conatuum Comenianorum Praeludia« bez jeho vědomí), kdežto Descartes v něm viděl jen krásné, ale neuskutečnitelné cíle. Herder zase nazývá Komenského pansofické světonápravné snahy »Sny poctivého člověka« a píše: »... nemyslete, že takovéto utopické sny — jak se jim s oblibou říká — jsou zbytečné: pravda, která je v nich, má svůj hluboký smysl... taková zbožná přání neletí na měsíc, nýbrž zůstanou na zemi, a přijde-li jejich doba, dozrají v čin.«⁴⁾ Autor dále zdůrazňuje, že *filosofie Komenského nebyla samoučelná, nýbrž že mu byla prostředkem k dosažení lidského štěstí*. Autorův postoj k pansofii Komenského nejlépe vysvitá z těchto jeho úvah: Podstatu a cíl své pansofie udává Komenský sám: chce z různých vědních úseků sestavit vědu všech věd a řemeslo všech řemesel.⁵⁾ Svou encyklopedii bojuje za sloučení vědy proti roztříštěné, rozkouskované vědě své doby. Proto nemají pravdu ti, kteří mu jeho vševědné snahy vytýkají jako roztěkanost. Komenskému přece nešlo o nahromadění spousty materiálu, nýbrž i jeho seskupení a o jeho snadno pochopitelný přehled. Jeho pansofické spisy mají svou důležitost i s hlediska vědecké historie. Zbožnost komunistického společenství Českých bratří se zakládala na puritánské etice a byla namířena proti církvi a její politické moci, jak se projevovala ve spojení s představiteli vládnoucí třídy. Jinak, míní Geréb, že bez pevného zakotvení ve své církvi byl by se Komenský v tehdejších českých poměrech stal jen aristokratem a nikdy by nebyl mohl mít tak pronikavý vliv na český národ. — Komenského filosofie i při svém idealistickém náboženském obalu má rozhodně materialistické jádro; Komenský říká: »Materie je ve skutečnosti matkou každé věci.«⁶⁾ Autor znova zdůrazňuje: Komenský se nedívá, na filosofii samoučelně, neboť je mu prvním a nejdůležitějším předpokladem ke zkoumání pravdy. Přeje si, aby filosofie nepátrala po mínění předků, ale hledala samu podstatu pravdy. Toho lze dosáhnout jen tehdy, když sledujeme věci v jejich konkrétní formě, od začátku a ve vývoji.⁷⁾

⁴⁾ J. G. Herder: Briefe zur Beförderung der Humanität.

⁵⁾ Opera Didactica Omnia I. Col., slp. 428—466.

⁶⁾ Materia vera est omnium mater... Physicae Synopsis 236.

⁷⁾ Kvačala: Über Comenius, Philosophie, insbesondere dessen Physik. — Leipzig, 1886, str. 16.

Nejmilejším dílem byla Komenskému pansofie a v jejím zrcadle také nejlépe vidíme osobitost velkého pedagoga. V Praeludiích Pansophických si stěžuje, že při svých pansofických snahách nemohl důsledně zůstat po celý svůj život: »Kéž bych byl všeho zanechal po uzření pansofické žilky a šel jenom po její stopě! Ale to je osud nás všech: otevřeme-li uši ruchu světa, shasne světlo, které v nás svítí.«⁸⁾

Vcelku hodnotí Geréb pansofii Komenského obdobně jako A. A. Krasnovskij⁹⁾ a O. Chlup ve sborníku J. A. Komenský (Praha, 1942, 1947, 1. vydání) v článku *Pedagogické poslání vševědy*.

Zrcadlem reformních snah Komenského je Didactica Magna, říká nadpis čtvrté kapitoly. D. M. stojí ve službě reformních snah a pokrokové školské politiky. Směle kritizuje feudální školství, ukazuje daleké perspektivy a zdůrazňuje nároky nastupující buržoasie. Nové výrobní prostředky, jež buržoasie stále intenzivněji rozvíjí, přesunují stále více hospodářský a politický význam buržoasie na úkor feudálů, začíná se rozvíjet kapitalistické hospodářství. »Hospodářská struktura kapitalistické společnosti vznikla z hospodářské struktury feudální společnosti. Tvořivé prvky struktury prvé se uvolnily rozpadnutím struktury druhé.«¹⁰⁾ Avšak stará nadstavba, jako feudální školní řád, pedagogické metody a ideje, nedržela krok s touto proměnou. Stalin na to jasně poukazuje ve svém díle *O marxismu v jazykovědě*.¹¹⁾ Pravda, že se tyto proměny nedějí mechanicky a náhle, ale bezpochyby vzápětí za proměnou hospodářských základů následuje proměna nadstavby. Čili Marxovými slovy: »Proměnou hospodářského základu, pomalejší nebo rychlejší, se proměňuje celá obrovská nadstavba.«¹²⁾

Komenský, jak říká Geréb, svou činností a pedagogickými názory nesporně přispěl k likvidaci feudalismu a k vytváření buržoasních vymožeností. Jeho myšlenky tedy v tehdejších hospodářských a společenských poměrech znamenaly opravdový pokrok, někdy se však Komenský svými utopistickými myšlenkami pohybuje jakoby v oblacích, ale v otázce vzdělání všech dětí tuší zákonitost společenské reality. Neboť v jedné řečnické otázce se ptá: »... i když bude každý mít právo své dítě školit, budou mu dány též možnosti k tomu?«¹³⁾

Pečlivou analýsou ukáže, že nespravedlivý hospodářský řád tyto nároky ničí, protože nezajišťuje materiální předpoklady ke vzdělání dětí utiskovaných tříd.

⁸⁾ Laurie: John Amos Comenius, 1884, str. 57.

⁹⁾ A. A. Krasnovskij v monografii o J. A. Komenském.

¹⁰⁾ Marx: Kapitál. Szikra, 1950, I. díl, str. 773 českého vydání.

¹¹⁾ Stalin: Jazykověda a marxismus, Szikra, 1950, str. 60 českého vydání.

¹²⁾ Marx: Předmluva ke »Kritice politické ekonomie«, vybrané spisy Marxe a Engelse I. Szikra, 1949, str. 340 českého vydání.

¹³⁾ Didactica Magna VI, 10 (na udávaném místě v 10. odstavci VI. kapitoly latinské Didactiky tento passus se nevyskytuje. Smyslem odpovídá XXVIII. kapitola České didaktiky IV. sv. Veškerých spisů IV (1913), 426–437 a Didaktické spisy (Did. Kom. 1951), 166–175 (Bra).

Komenského pracovitost prýští z hluboké lásky k vlasti a z humanismu — takto pojmenoval autor pátou kapitolu, jež jedná o různých současnících a jejich přímém i domnělém vlivu na Komenského. Není pochyby, že Ratichius, Alsted, Andreae a jiní Komenským vzpomenuti vědci v mnohém Komenského předešli, ale teprve Komenský spojil tyto jejich myšlenky v souvislý celek a teprve prostřednictvím jeho prací začaly působit. Komenský první sestavil nápravu chyb v systému, jak o tom píše v Pampaedii o zlepšení státního systému: »Lehčeji se léčí celé tělo najednou nežli každý úd jednotlivě.« Jeho nesmrtelnou zásluhou je sloučení a stmelení snah pokrokových pedagogů jeho doby v jednotný celek. Autor zdůrazňuje krásnou povahu Komenského a podle písemných dokladů ukazuje, že to byl člověk nezištný a vědec prostý každé žárlivosti, zjistil-li, že některý z jeho současníků předešel některou z jeho myšlenek. Naopak, je šťasten každým takovým zjištěním, neboť vidí, že i jiní slyší palčivé volání o nutnosti nápravy. V další části svého díla ukazuje autor nezlomnou vůli a pracovitost Komenského, jenž stojí sám proti vědcům, kteří se často nejen bez porozumění, ale přímo ze zlomyslnosti snaží brzdit činnost Komenského a škodit mu. Jiní se zabývali jen předpisy pravidel a zveřejňováním částečných pozorování, ale Komenský ví, že jeho životní dílo je revoluční čin, na jehož podkladě by bylo možno zreformovat celý současný vzdělaný svět.

Autor rozbírá v této části Komenského těžký život a jeho práce zdánlivě tak různorodé. Zadíváme-li se do nich hlouběji, pak vidíme jasně, že *boje celého jeho života vědomě směřují k jedinému cíli: k povznesení horoucně milovaného lidu a k službě pokroku*. Komenský byl pedagog, filosof a politik v jedné osobě. Někteří komeniologové uměle rozdělují tyto zdánlivě různé oblasti jeho zájmů, avšak každý jeho počín prýští z hluboké lásky k vlasti a humanismu; vše je u něho v základě pevně spojeno. Nešetřil se nijak a žádná oběť mu nebyla dosti veliká, jestliže cítil, že může posloužit své vlasti, svému národu. Když mu jeho švédští přátelé vyčítali, že přijímá různé práce a tím tříští své síly, odvětil: »Jen kdybych byl více schopen, anebo méně chtěl!«

Každý jeho čin byl prochnut touhou, aby mohl stále více prospívat své vlasti, lidstvu a utlačovaným národům. Jeho humanistické smýšlení úzce souvisí s jeho láskou k vlasti, je smyslem jeho života, který mu dodává mocný pramen energie, jenž se projevuje v jeho nikdy neochabující pracovitosti. Smyslem a útěchou jeho strastiplného života je bojovat za povznesení lidstva. Krásně jej charakterisuje O. Pavlík: »Hluboké vlastenectví mu pomáhá zapomenout na tragické osobní osudy, v nejtěžších životních chvílích myslí na vlast, nikoli na sebe.«¹⁴⁾

Jeho láska k vlasti jeví hluboké humanistické rysy a je vzdálená domyšlivosti buržoasního nacionalismu a šovinismu. Každý národ mu byl

¹⁴⁾ Ondřej Pavlík: S J. A. Komenským do budování socialistické školy, Pedagogika, 1951, č. 78, 419 (přetištěno v Didaktických spisech [Děd. Kom., 1951], 17 Bra).

milý a chtěl, aby pochodeň pokroku se dostala jak k evropským, tak k asijským národům. V době svého vyhnanství zhotovil mapu své vlasti, sbíral lidové písně a pořekadla, sestavil slovník a napsal dějiny svého národa.¹⁵⁾ Je naplněn národní hrdostí, neklaní se západní feudální kultuře: kritickým okem odsuzuje její chyby, i když uznává i její přednosti. Po dobu vyhnanství myslí jen na to, jak by mohl vrátit českému lidu jeho vládu a jak by ho mohl pozvednout z ponižujícího úpadku. Za pronásledování Českých bratří a času velkého utrpení a zkoušek Komenský jako biskup, učitel a vůdce Jednoty dává jejím rozprášeným členům naději na nový život. I když žil daleko od své vlasti, zůstal dobrým Čechem až do konce. Někdy neviděl jenom přítomnost, nýbrž současně i budoucnost.¹⁶⁾

Komenský se neomezoval jen na kulturní činnost, ale pracoval i politicky. Hledal spojení s tehdejšími vedoucími politickými osobnostmi. Byl vícekrát pozván panovníky a státníky různých zemí, aby reformoval školství, byl pověřován sestavením učebních osnov a učebnic. Rád vyhovoval těmto žádostem, těše se naději, že tím pomůže osvobození své vlasti, že získá politickou, morální a finanční podporu. Působila tu však i snaha studovat pedagogiku jiných zemí, vytyčit nové metody a povzbudit pedagogy a filosofy různých zemí ke spolupráci. Všude, kde pobýval, hlásal bratrské porozumění mezi národy, mír a lásku k vědě. Ve své práci *Unum necessarium* na příklad pobízí český národ k strídmosti, ale hned ji doporučuje také Slezanům, Polákům a Maďarům, u nichž našel domov po dobu svého vyhnanství. Jeho poctivou snahou cítíme my nejvíce, Maďaři, vždyť žil u nás čtyři roky v Šarišském Potoku, povzbuzoval i náš národ k jednotě a sliboval, že i po svém odchodu bude nápomocen našemu školství — píše Geréb. »... bič předsudku,« — říká Komenský při svém loučení se školou v Šarišském Potoku — »jsem často pocítoval, ale nepoddal jsem se; kéž bych viděl tu svou školu i po svém odchodu tak zkvétat, abych ji mohl nazvat svou radostí a korunou.«¹⁷⁾ »Od začátku jsem dokazoval důvod svého příchodu — být užitečným,« říká v téže řeči.

V této krátké předmluvě nemůže autor rozbírat celé politické působení Komenského, ale pro lepší charakteristiku vyzdvihuje alespoň několik údajů. Tak na příklad Zsuzsanna Lórántffyová a György Rákoczi se na něj obracejí o radu¹⁸⁾ a dokonce ho pověřují tajným diplomatickým posláním. Jiný příklad lze citovat z Komenského dopisu Klobusickému,

¹⁵⁾ Mezi rokem 1620 a 1630 napsal dvě historická díla, z nichž se však zachovala jen jejich jména: *De antiquitibus Moraviae* (Pešina: Mars Moraviens, str. 34 a 230) a *De origine Baronum a Zerotin* (Kvačala: J. A. Comenius, sein Leben und seine Schriften, sv. 50).

¹⁶⁾ Laurie: John Amos Comenius Bishop of the Moravians. His life and his educational Works. Cambridge, at the University Press (by C. J. Clay M. A. and Son) 1884, str. 22.

¹⁷⁾ Řeč na rozloučenou při odchodu z potocké školy, přel. Lajos Dezső, *Pedagogiai olvasmányok*. Vyd. Odón Weszely, Budapešť, 1917, str. 120.

¹⁸⁾ Kvačala: Comenius és a Rákocziak, *Budapesti Szemle*, 60. svazek; Franklin, 1889, str. 115—150.

v kterém si stěžuje na velkou ztrátu, kterou utrpěli Maďaři i Češi úmrtím Zsigmunda Rákocziho, a dále píše: »... Nebylo to jen přesvědčení naše, ale též sousedů a daleko žijících národů.« Komenský neměl strach o sebe, nechtěl se schovávat pod ochrannými křídly panovníka, ale měl vždy především na zřeteli pronásledovaný český národ. Tím si také vysvětlíme, proč přijal mezi tolika nabídkami právě pozvání do Potoka. Komenský o tom vypravuje: »Se souhlasem svých stoupenců a dokonce jimi pobízen, jsem přišel: Oni mě přímo vyslali, neboť by nebylo důstojné nás, kdybychom nějak neprojeвили svou vděčnost; vždyť tolik roztroušených pronásledovaných našich bratrů žije v městech pod ochranou jeho výsosti panovníka.«

Právě tento příklad ukazuje, jak u Komenského splývá dvojí směr jeho poslání: chtěl pomoci svému národu, ale tím současně prospěti i národu, jehož pohostinství požíval. Krásným příkladem je jeho spis »Gentis Felicitas«,¹⁹⁾ věnovaný maďarskému národu, jakož i jeho řeči, pronesené v Šarišském Potoku.²⁰⁾

Komenský dal svou politickou činnost do služeb boje za svobodu českého národa. — *Všude ve svých spisech odsuzuje utlačovatele a s vášnivou láskou mluví o míru mezi národy.* Nejde mu ovšem o mír za každou cenu — »jenom mír založený na spravedlnosti, to jest — kde přestává poroba národů, náboženské různice, kde každý chce jen blaho společenství«. I jinde ukazuje Geréb všestrannost mírových snah Komenského. Utrpení nezmenšuje nijak jeho vytrvalost v boji za mír.

Chilistické názory Komenského vysvětluje autor stejně jako jiní komeniologové, kteří s plným pochopením studovali nejen jeho spisy, ale též jeho život. Geréb hledá jejich původ v politickém stanovisku Komenského i v jeho nesmírně těžkém životě. Ke svým vlastním vývodům připojuje autor Beiswaengerovu poznámku: »Českomoravská diaspora²¹⁾ byla vlast-

¹⁹⁾ Gentis Felicitas Speculo exhibita iis, qui nunc felices sint, et quomodo fieri possint, cognoscere celint. Bez uvedení místa, roku a jména je to památný spis z roku 1654, psaný Györgyovi II. Rákoczimu, v němž pobízí panovníka, aby se chopil zbraně proti Habsburkům a papeži. Podle Karolye Szabo byla tato práce vytištěna před rokem 1657 v Nagyváradu. V osmnácti bodech shrnuje podmínky štěstí národa. Zdůrazňuje přátelství se sousedními národy, rozvoj kultury, dobrou výchovu mládeže a potřebu národního krále. Pozastavuje se nad tím, že ve všech krajích obydlených Maďary není nikde maďarské školy. Je to následek hospodářské zaostalosti a feudálního útlaku. Celé dílo je vyplněno žhavou nenávisí proti Habsburkům a hlásá pokrokové myšlenky, pravdu a ideu rovnosti. »Maďarsko je zaostalý feudální stát« — píše — »neobdělává svoji půdu, nemá kulturu mateřské řeči, nemá veřejnou bezpečnost. Lid žije v poddanství, vydán na milost a nemilost pánu. Je třeba rozvíjet výrobu, dát do pořádku poměry, zvýšit kulturní úroveň« — to jsou nejdůležitější myšlenky tohoto jeho díla.

²⁰⁾ Comenius: Vzdělání duševních nadání, přel. József Gulyás. Klny z 1. až 6. čísla, str. 14. »Magyar Pedagógia«, 1930 (jde o spis De cultura ingeniorum). (Bra.)

²¹⁾ Gustav Beiswaenger: Amos Comenius als Philosoph. Eine historisch-philosophische Untersuchung. Stuttgart, 1904, str. 63.

ní líhni chiliasmu.« Geréb zde též cituje Kautskyho »Předchůdce socialismu« — práci psanou na podkladě Palackého.

»Láska k vlasti a zbožnost zastřely Komenského zrak,« — píše autor v souvislosti s proroctvím, v něž Komenský věřil, a dodává: »*Přál si, aby se proroctví vyplnilo, to znamená, že v ně věřil a měl je za skutečnost.*«

Celý život Komenského jasně dokazuje, že ani na chvíli nezapomněl na svůj národ a že s povznesením svého národa spojoval povznesení jiných národů. Toto tvrzení podporuje též sovětský vědec S. A. Frumov ve svém článku v Učitelské gazetě. Geréb končí kapitolu těmito slovy: »*Celé životní dílo Komenského dokazuje, že se opravdová láska k vlasti nezastavuje u vlastních hranic, nýbrž že láska k vlastnímu národu znamená též pomoc ostatním porobeným národům.*«

Komenského pedagogický optimismus — je název další kapitoly. V první části rozbírá autor všestrannost Velké Didaktiky a píše o Komenském: »Ve svém nesmírném optimismu věřil, že školy a vůbec výchova mohou člověka přeměnit.« Zmínili jsme se již, že autor tvrdí na začátku svého úvodu, že do všech těchto zdánlivých protikladů v díle Komenského lze vzniknout jen studiem historického materialismu. Autor užívá v této kapitole této metody obzvláště pečlivě při rozbírání všech kladných i záporných stránek Komenského činnosti. Ve Velké Didaktice se přitom neustále odvolává i na jiná díla Komenského.

Tady též poukazuje Geréb na smýšlení mnoha vědců tehdejší doby, kteří považovali za ponižující psát o výchově mládeže a zabývat se jí. Komenský však správně dává výchově patřičné místo, ba dokonce ji někdy i přeceňuje. »Základem každé společenské reformy je povznesení školství,« píše v roce 1633 Hartlibovi. György Geréb rozvinuje pak před námi všechny zásluhy i slabosti Komenského, někdy dokonce polemizuje i s některými jeho názory.

Komenský ve svém nesmírném optimismu věřil v téměř neomezenou moc výchovy. Podle něho *stěží existuje dítě, do jehož rozumu by se nedalo zasít semínko vědění.*

O jeho vychovatelském optimismu a humanismu svědčí i to, že prvně v dějinách pedagogiky mluví též o výchově méně nadaných dětí. Tím dal základ k nápravné pedagogice. Přitom nepřestal reálně počítat s vrozeným nadáním. Proč Komenský cenil tak vysoko sílu výchovy? Proč tolik věřil v pokrok lidstva, v jeho vývoj a jeho proměnu? Všecky tyto otázky autor podrobně vysvětluje na základě historického materialismu. V této části se opírá částečně o Medynského²²⁾ a Engelse.²³⁾ Tato kapitola končí citátem z Komenského: »Člověk je vším — protože se z něho může vyvinout cokoliv; to nejvyšší stejně jako to nejnižší.«

²²⁾ J. N. Medynskij: Dějiny pedagogiky. SPN, Praha, 1950, str. 81 a 82 — odkaz na XII. kapitolu Velké Didaktiky.

²³⁾ B. Engels: Dialektika přírody, str. 10.

V sedmé kapitole pojednává autor o *otázkách psychologických*. V psychologickém chápání Komenského se střetají dva názory — idealistický a materialistický. Na jedné straně přijímá Komenský biblické učení o stvoření světa a hlásá nesmrtelnost duše. Současně však objevujeme v jeho didaktickém chápání i stopy materialistické. Tento materialismus — jako každý materialismus před Marxem — mohl být jen mechanický. Není proto divu, že buržoasní historikové pedagogiky zdůrazňují Komenského »bludy«. Geréb rozbírá psychologické znalosti i nevědomosti Komenského. Uvedeme příklad, jak Geréb v této práci postupuje. »Komenský vyznává pokrokové názory o psychických vlastnostech. Uznává význam zděděných vlastností, nadání a schopností, ale zdůrazňuje i velikou sílu výchovy, neboť působením výchovy se tyto schopnosti mohou stupňovat neb zaniknout. Tak odnímá Komenský řízení lidského osudu středověkým determinačním silám a vkládá je do rukou člověka-vychovatele.«

Komenský se též zabývá psychologickým rozbořem jednotlivých charakterových znaků a typů. Zkušenosti čerpá přímo ze své školské praxe. Revolučně nový je jeho názor, že se individualita vyvíjí teprve ve společenství a že psychické vlastnosti, především charakterové znaky, se projevují teprve na základě práce a činnosti v kolektivu.

Další kapitola se jmenuje *Úloha metody v pedagogickém pojetí*. Ústředním bodem Komenského pedagogické práce je snaha o rozvíjení didaktiky. Didactica Magna je v dějinách výchovy první opravdu systematická didaktika. Výchovné snahy Komenského lze podle autora zcela dobře pochopit, neboť stejně jako János Cseri Apáczai²⁴⁾ Komenský vidí nutnost šířit vzdělání v poměrně zaostalé střední a východní Evropě. Apáczai i Komenský s bolestí srovnávají zaostalost svých národů s tehdejšími západem. Ve své úvodní řeči o vytříbení duševního nadání v Šarišském Potoku říká Komenský: »Je nutno přivést k rozkvětu hospodářství a řemesla země a tím současně zvednout kulturu měst. Kultivované národy mají krásná, zalidněná, uměleckými předměty přeplněná města. Na rozdíl od toho má nevzdělaný člověk kolem sebe prázdnotu, a když něco nazývá městem, jsou to vesměs chatrče a špinavé domy.«²⁵⁾ Ke vzdělání lidu je zapotřebí škol, dobré metody a výtečných učitelů.

Nakolik se zdařilo Komenského uskutečnit tyto snahy? V jaké míře dokázal proměnit v čin své revoluční didaktické myšlenky? Bylo by nesprávné; kdybychom jeho názory srovnávali s myšlenkami pozdějších dob. Autor se pokouší prozkoumat, co opravdu nového, revolučního znamenaly názory Komenského uprostřed společenského a kulturního dění jeho doby a co znamenaly s hlediska kulturního pokroku lidstva. Na základě historického materialismu rozbírá dobu Komenského a zjišťuje původ jeho

²⁴⁾ Z debrecinské rukopisné přednášky Györgye Lázára o Janosovi Cseri Apáczai. (O Apáczaiovi sr. článek Josefa Brambory: Maďarská literatura o Komenském, Pedagogika IV, 1954, str. 471—472.)

²⁵⁾ A. Komenský: De cultura ingeniorum (nový český překlad doc. Jana Patočky vyjde v nejbližší době). (Bra.)

revolučních názorů. Komenský, jako následovník Baconův, hlásá důležitost citových vjemů. Na rozdíl od dogmatické vědy zdůrazňuje důležitost myšlení. Současně rozvinuje svou myšlenku, že základním předpokladem úspěšné práce je metoda.

Devátá kapitola se zabývá *didaktickými zásadami Komenského*. Autor nejprve rozbírá didaktické metody Komenského a poznamenává: »Komenského didaktickým zásadám porozumíme jen tehdy, jestliže vezmeme v úvahu hospodářské a společenské předpoklady tehdejší doby a jeho teorii poznání. Tyto názory jsou pokrokové a znamenají velký krok kupředu ve srovnání s feudálním chápáním didaktiky i pedagogického systému.« Autor ukazuje různé novátorské myšlenky Komenského a píše: »Dnes je nám nejedna rada samozřejmá, ale pravdu má Pavlík, když tvrdí, že tyto rady »na počátku nového věku byly nové, iniciativní a skutečné objevy«. Není správný názor, který podceňuje význam těchto zásad; ale stejně nemístné je i přehnané zdůrazňování jejich významu a nekritické vnášení těchto názorů do socialistického pedagogického systému. Leckterá pokroková idea, myšlenka, snaha může ve své době znamenat krok kupředu, ale má význam jenom ve svém historickém rámci a dnes ji nelze přejímat bez kritiky. Zákony vývoje — změněný hospodářský a společenský řád a budování socialismu — mají nové a oprávněné nároky i na didaktiku.«

Komenského didaktické zásady mají pro nás dnes význam jen s tohoto hlediska, i když nepochybně patří ke zlatému fondu naší pedagogiky. — Touto tematikou se zabývá i další část kapitoly, kde autor uvádí poučné didaktické diskuse ze Sovětského svazu. Komenského didaktické zásady znamenají především vědomé a plánovitě návody k didaktické práci učitele, návody formulované po prvé v historii pedagogiky v tomto smyslu. Dále vysvětluje autor zvláštní protiklady Komenského metafysické spekulace a theologické abstrakce. Zabývá se i Baconovým vlivem na Komenského a cituje Heinricha Deiterse. Ukazuje rozdíl mezi starými metodami a reformátorskými novinkami. Gereb píše i o pedagogických požadavcích Komenského na učitele a žáky. Komenský jako první pedagog s plnou otevřeností a rozhodností vyjádřil význam objektivního poznání a bezprostředního názoru. Z toho vyplývá, že i při jazykovém vyučování jde cestou sensuálního poznání — hledí na slova bez objektivního obsahu jako na prázdnou formu. Feudalismus neměl zájem vést děti k samostatnému myšlení. Teprve Komenský, zástupce pokrokového měšťanstva, vystupuje s požadavkem reálného vědění. Na místo přetěžování paměti zdůrazňuje chápání, přesvědčování a myšlení. Když rozvádí autor nesmyslné požadavky scholastické školy na rozum dětí, cituje opět Komenského slova: »... jenom to, čemu správně porozuměli a co pečlivě svěřili rozumu — jenom to se vryje pevně do paměti.«

Význam didaktických zásad Komenského^{25a)} musíme správně chápat

^{25a)} V této spojitosti se autor několikrát dovolává Ciprova článku v časopise *Pedagogika* I/1951 (Bra):

i v poměru k jeho době. Právě proto lze založení vědecké didaktiky spojit nade vše pochybnost se jménem velikého slovanského pedagoga J. A. Komenského.

Desátá kapitola se jmenuje *Zásady sestavení učební osnovy*. V první části cituje Geréb Ušinského, který Komenskému vytýká, že chce vyučovat všem předmětům na každém stupni. Ušinskij si však velmi váží knihy *Orbis Pictus* a didakticko-pedagogických snah Komenského vůbec. Považuje je za epochální a na Komenského samotného se dívá jako na »otce nové pedagogiky«.²⁶⁾

Všechny snahy, jak se u Komenského projevují v sestavení učební látky, směřují k velikému cíli, t. j. pansofické encyklopedii. Z téhož důvodu chce Komenský seznámit mládež ve »Schola pansophica« se základy různých věd. Proti středověkému mystickému chápání to byla velmi pokroková myšlenka. Filosofie, jako každá vědecká myšlenka, byla »ancilla theologiae«, to jest »služkou theologie«; to samo již v zásadě vylučovalo každé vědecké bádání, každou možnost svobodného myšlení. Ve škole byla učební látka v područí katechismu a žáci byli vedeni k nadpozemským a irrealním cílům. Komenský se obrací proti tomuto nevědeckému vyučování a uvádí do školských zdí život. Zavrhuje scholastický názor, podle něhož je učení jazykům samoučelné. Zdůrazňuje, že jazyk je prostředkem k nabytí vzdělání a k vzájemnému porozumění. »Jazyk je prostředkem styku ve společnosti a tlumočnickem ducha,« — píše Komenský v »Panegersii«.²⁷⁾ Komenský zastupuje velmi pokrokový názor renesančního člověka, když proti dosavadnímu jednostrannému latinskému vyučování staví do popředí mateřský jazyk. I v tom ho vede láska k národu a péče o jeho kulturu. Třicetiletá válka uvedla český národ do katastrofy. Komenský poznal, že v době vyhnanství péče o mateřský jazyk znamená společné pevné pouto. Ušinskij vyjadřuje tuto myšlenku básnicky krásnými slovy: »Jazyk je nejživější, věčně se rozvíjející a nejtrvanlivější pouto: spájí v jediný veliký historický celek předešlé, žijící a nastávající generace. Nevyjadřuje pouze životnost lidu, nýbrž samotný život.«²⁸⁾

Veden takovými myšlenkami, sestavoval Komenský český slovník, sbíral pořekadla a přísloví ve svém mateřském jazyce. Proto též napsal Velkou Didaktiku nejdříve česky a vyzdvihoval v ní význam mateřského jazyka. V tom viděl kulturní povznesení každého národa. Ale i maďarský národ povzbuzoval ve své řeči dne 2. června 1654: »Můj maďarský národe, snaž se o školy a knihy v mateřském jazyce, nechť se obohatí tvá vlast dobrými, moudrými knihami, psanými nejen latinsky, ale též maďarsky. Nepřej si cizího majetku, ale zaopatři si bohatou úrodu ve své vlasti.«

²⁶⁾ Ušinskij: *Sobranie sočiněnij*. Moskva-Leningrad, 1950, Izdatelstvo Akademii pedagogičeských nauk RSFSR.

²⁷⁾ Eckstein: *Comenius und die Böhmischen Brüder*. — Österreichische Bibliothek č. 13, str. 30.

²⁸⁾ Ušinskij: *Mateřský jazyk, Vybrané pedagogické stati, Učpegizd, 1945.*

K tematiku mateřského jazyka autor ještě dodává: péče o mateřský jazyk znamená rozšíření národní kultury. Latinská řeč byla dorozumivací řečí vládnoucích tříd. Širokým vrstvám byla věda nedostupná právě pro tuto jazykovou potíž.

Pronikání buržoasie otráslu v základech monopolem latinského jazyka scholastické školy a tím otevřelo bránu mateřskému jazyku.*)

V jedenácté kapitole se probírá *vyučování v jednotlivých třídách*. Vedle vlastních metodických zásad je jednou z největších myšlenek Komenského zavedení pravidelných tříd a rozvrhu hodin. Stoupající nároky pronikající buržoasie na vzdělání přivodily nutnost zavádění vyučování ve třídách a podle rozvrhu hodin. Růst průmyslu a obchodu vyžadoval vzdělání stále širších mas obyvatelstva. Komenský správně vystihl tuto nutnost pokroku a vytvořil školský systém vyučování ve třídách podle rozvrhu hodin. V té době si málokdo dovedl představit, že by jeden učitel mohl najednou vyučovat více žáků.

Poslední část kapitoly jedná o požadavcích, které měl Komenský vůči učitelům. Autor rozvádí Komenského požadavky na učitele a konstatuje zajímavou věc: Komenský byl průkopníkem dobře promyšleného školského systému; zabýval se otázkou výchovy předškolního věku, stejně jako národní, střední a vysokou školou. Je však zajímavé, že na vzdělání vychovatele nemyslel a nijak pedagogické vzdělání nezdůrazňoval.

O vztahu Komenského k dítěti píše Geréb, že v něm žije nesmírná láska k těm, jež nazývá nejdražším pokladem světa (*»praetiosissima mundi ci-maelia«*). V závěru této kapitoly cituje autor Komenského dopis Klobuczkému, v kterém píše, jak ho vysílily a zlomily starosti s učiteli, a těžce se odhodlává k přijetí nových pedagogických úkolů, neboť *»kde se musí přetvářet ústa, ruce, mozek a srdce méně nadaného, jest třeba celého člověka«*.

Poslední kapitola úvodu se jmenuje *Komenského názory na theorii výchovy*. Na začátku se v ní autor zmiňuje o výchovných cílech Komenského a zdůrazňuje nutnost jejich chápání s hlediska světového a politického názoru, jakož i Komenského pansofismu.

Dosud nebyl dostatečně oceněn Komenského požadavek mnohostranného technického vzdělání. V XVII. století, v době vývoje manufaktur, je pochopitelné, že se dostává do popředí nutnost technického vzdělání, kterého si vyžadují vynalézy a nové stroje. Nesporně pokrokové je Komenského zdůrazňování významu řemeslnické a polnohospodářské práce, z níž bere mnoho příkladů a pozorování ke svým úvahám. Původ těchto myšlenek hledá Geréb tam, odkud Komenský vyšel — u Českých bratří. Neboť oni si velmi vážili práce — sami byli většinou též řemeslníky. Jistě se tu

*) Podobně hodnotí zásluhy Komenského o mateřskou řeč a její kulturní význam též význačný sovětský komeniolog A. A. Krasnovskij (poznámka recens.).

uplatnilo stále jeho putování světem a tím získané zkušenosti, neboť Komenský poznal vyvinutější průmysl evropského západu.

V morální výchově se u Komenského spojuje biblické učení s názory klasických spisovatelů a k nim přistupuje i jeho humanistické chápání. Zvláštní význam přikládá Komenský kázni. Podle jeho názoru je kázeň ve škole tak důležitým předpokladem práce, jako je jím voda pro mlýn. Morální výchovou je třeba dosáhnout toho, aby žáci žili pracovním a poctivým životem a uplatnili ctnosti, jež získali ve školních letech.

V estetické výchově zdůrazňuje důležitost hudby, malířství a literatury. Něčím zcela novým jsou ve středověké pedagogice jeho požadavky tělesné výchovy. Středověký člověk se totiž přímo styděl za své tělo, jak to často překvapivě jasně znázorňují umělecká díla. Antický kult těla byl zapomenut a dostává se do popředí teprve zase v renesančním školství. Komenský správně postřehl význam tělesné výchovy jak s hlediska zdravé životosprávy dítěte, tak také s hlediska výchovy povahové. Do výchovy vnesl tolik základních poznatků vztahujících se ke sportu, že to bylo v jeho době nevídaným zjevem.

Pak vyjmenovává autor všechny kapitoly vztahující se ke sportu. »Co Mercurialis ještě na koturnech vyprávěl vznešeným, to Komenský vysvětluje měšťanským chlapcům, ba dokonce dětem poddaných,« konstatuje velice vtipně pisatel dějin maďarského sportu.²⁹⁾ Komenský je tedy spojovacím článkem mezi humanistickou a moderní tělovýchovou.

Veliké snahy reformní a mnohostranné požadavky na výchovu ukazují, že Komenský čerpal své pedagogické poznatky ze života; znal dobře nároky dětí, jejich povahu, a právě proto jsou jeho konstatování tak užitečná, neboť ukazují směr i pozdější době.

Celkově hodnotí Geréb ve svém díle Komenského takto:

Velký slovanský vlastenec Komenský byl pedagogem pokrokového měšťanstva. Jeho práce znamenají milníky v dějinách pedagogiky. Svůj boj za český národ bojoval obětavě po celý svůj život. Ukázal, že si opravdový humanista váží kultury a práv v š e c h národů, a bojoval za jejich rozvoj a mírovou spolupráci mezi všemi. Je bojovný a sebevědomý ve svých snahách a hlásá hesla buržoasní revoluce. Ve ztracené části pansofického souboru zvaného Obecná porada o napravení věcí lidských, znovu nalezené v Leningradě, píše v díle nazvaném Panorthosie^{29a)}: »Musíme se snažit, aby lidské pokolení dostalo zpátky svobodu myšlení, svobodné vyznání víry a občanskou svobodu. Svoboda, tvrdím, je nejkrásnější lidský poklad, který byl s člověkem stvořen a který nelze od něho odloučit, dokud neumře.«³⁰⁾ »...vedme tedy člověka, nakolik je to možné, k svobodě!«

²⁹⁾ László Sziklóssy: Tisíc let maďarského sportu, str. 170.

^{29a)} V celkovém rozvrhu díla zaujímá poslední část středního útvaru, paralelní k Panangii (Bra).

³⁰⁾ Všenáprava — Panorthosia. Praha, Orbis, 1950, X, 9, přel. M. Simon.

Celý život Komenského je zrcadlem skromného, ale sebevědomého, od-
vážného, nesmlouvavého člověka, vždy hotového pomoci. O slávu nikdy
nestál, a přesto jeho pověst pronikla ke všem kulturním národům a během
dějin jen rostla. Jeho pedagogické myšlenky uznaly a uskutečnily teprve
pozdější doby. Nezlomně věřil v pravdu své věci a sebevědomě hlásal:
»Měl bych lehkou práci, kdybych k výsledkům svého tvrzení mohl volat
na pomoc jistou budoucnost.«³¹⁾ Jeho vliv v dějinách výchovy byl veliký.
Živá část dědictví velkého českého pedagoga se stala součástí dějin kultury,
Pestalozzi, Ušinskij se hlásili za jeho žáky, na něho se odvolávají klasičtí
pokrokoví pedagogové. Leibniz napsal o něm jedinou báseň svého života
a prohlašoval, že nejlepší lidé budou žehnat jeho jménu. — Goethe,
Herder a mnoho dalších velikých myslitelů vzpomíná s láskou na četbu
svého dětství — na Orbis Pictus. Herder chválí křišťálovou jasnost jeho
spisů, záviděníhodnou přesnost myšlenek a prostotu výrazu.³²⁾ Jméno
šaryškopotocké školy znají po celém světě. »Sem přišli, pozváni z daleka,
Komenští, Szollosiové, Tolnaiové, Baconové a Veresegyháziové; výsledky
jejich spojené práce Maďarsko pocítí — jestliže jich doposud nepocítilo,«
říká János Cseri Apáczai³³⁾. Lenin učí, že si musíme vážít nejlepších děl
národů a lidské kultury i pokrokových myšlenek ve vědě a usilovat, aby
se staly organickou součástí naší proletářské kultury.³⁴⁾ Můžeme říci, že
celého lidstva.

Za náboženských bouří hlásal Komenský trpělivost, porozumění a lid-
skost. V jeho dopise, psaném Waldemannovi, můžeme čísti: »Vidíme-li nuz-
ného, nemáme se ptát, ke kterému náboženství patří, ale pomozme mu po-
dle svých schopností.«³⁵⁾ V Panegersii píše takto: »Nikdo nemůže bez hrů-
zy hledět na krvavé zmatky náboženských bouří.« Prociťuje utrpení jiných
a odsuzuje svou dobu, která místo smíření holduje závisti, sobectví a utla-
čování národů. »Jaká lehkomyšlnost« — volá tamtéž — »opovrhovat někým
jen proto, že se narodil na jiném místě, že má jinou mateřštinu a jinak
smýšlí o věcech. Vždyť všichni jsme nedokonalí, jsme odkázáni na vzá-

³¹⁾ Didactica Magna, XII, 9.

³²⁾ Herders sämtliche Werke, XIII, Brief 41.

³³⁾ Apáczai Cseri János: O filosofickém učení. Irodalmi szöveggyűjtemé-
ny, I, 560 (srovnej István Hegedüs: Apáczai Cseri János pedagógiai munkái
Budapest, Franklin, 1899, str. 106). János Cseri Apáczai podobně jako Ko-
menský bičuje maďarské poměry, zaostalost kultury, průmyslu, to jest za-
ostalost měšťáctva. Je buditelem zaostalého maďarského národa stejně jako
Komenský ve svých potockých řečích v De cultura Ingeniorum a v Gentis
Felicitas. Na začátku VIII. kapitoly své Encyklopedie píše Apáczai: »Vše
najdu ve Zlatých dveřích Komenského, i když v jiném pořádku, ale velmi
pěkně.« Apáczai: Encyklopédia, Győr, 1803, str. 329.

³⁴⁾ Lenin: Úkoly mládežnických svazů (z jeho řeči 22. X. 1920).

³⁵⁾ 7. dopis K. J. Waldemannovi (z r. 1619, A. Patera: Korespondence
(1892), 292.

jemnou pomoc a v tomto ohledu zůstane každý člověk dlužen svému bližnímu.»

Komenský smutně konstatuje, že svět je pln násilností a roztržitostí. Nohama šlapou práva a svobodu národů. Úkolem každého poctivého člověka je, aby měl stále na očích »dobro lidstva: jak by se mohl svět osvobodit od zaujatosti, roztržitostí, od násilí a nátlaku, jak bychom mohli vést každého na cestu nejjednodušší pravdy, na cestu nejhlubší spokojenosti.«³⁶⁾ V těch hořkých, o pomoc prosících řádcích cítíme sténání zbídačených, utiskovaných a vykořisťovaných národů. Z jeho slov zaznívá solidarita s utlačovanými a trpícími národy. »Brzy potom se dostavili poslové nevolníků, sedláků a řemeslníků a stěžovali si na pány, kteří nechtějí nic jiného než ssát jejich krev.« Ozvěna těchto jeho snah zazní v pozdějších dobách u nejlepších příslušníků jednotlivých národů.

Na sklonku svého života se Komenský ohlíží na svou celoživotní práci. Mnoho se mýlil a mnoho trpěl — říká — ale není takového člověka, který by se nebyl zmýlil, unavil se a hladověl. Jeho život — věčný boj — uplynul v nepřetržitém putování, při kterém měl vždy na zřeteli povznesení milovaného národa a vlasti, stejně jako věc míru. »Celý běh mého života bylo jen putování, byl jsem vždy bez vlasti, věčně se měnilo přístřeší a nikde jsem nenašel stálého domova...« Svůj celý život prožil ve službě společnosti, na vlastní zájmy zapomínal. Když bylo třeba, opustil i svou rodinu a jako zlomený stařec zápasil pro svůj lid, prosil, pracoval a bojoval dále do posledního dechu. Ve své řeči k Maďarům na rozloučenou řekl: »Milujme národ, kulturu, dejme rozkvěsti školám a milujme tvořivý mír. Bud' sbohem. Potoku! Všichni mí přátelé, buďte šťastni! Mějte v lásce vzpomínku na svého Comenia!« Těmi slovy se loučil s Maďarskem. Mnoho jeho snů se uskutečňuje teprve dnes, kdy se ze široka rozevřely brány vědění před každým a kdy se v nové škole učí děti o míru, humanismu i lásce k lidem.

*

Celý úvod Györgya Geréba, pokud mu to rozsah 114 stran dovoluje, je prochnut snahou podat maďarské veřejnosti v roce 1953 dokonale plastický obraz významu Jana Amose Komenského. Tento úvod je hledáním všeho velikého a krásného, co Komenský lidstvu dal. V jednotlivostech sice ukazuje též jeho nedostatky a chyby a objasňuje a vysvětluje je, na základě historického materialismu tak, že Komenský před námi stojí, jak by si to jistě byl sám přál — jako veliký, krásný člověk, který má i své chyby a nedostatky. A tím nám Geréb ukazuje lidsky blízkého velikého vědce a filosofa, hodného lásky všech příštích pokolení.

³⁶⁾ Komenský: Labyrint světa (kap. XXXII, přel. Istvány Rimányi, Bratislava, 1905). str. 246.